

۶-۲-۲ معرفی، نقد و بررسی کتاب تاریخ ادبی ایران و قلمرو زبان فارسی:
تطور و دگرذیسی ژانرها تا میانه سده پنجم
اثر دکتر مهدی زرقانی
تاریخ برگزاری: ۱۳۹۱/۰۶/۱۶

نشست نقد و بررسی کتاب تاریخ ادبی ایران و قلمرو زبان فارسی با حضور مولف کتاب جناب آقای دکتر سید مهدی زرقانی در تاریخ ۱۳۹۱/۰۶/۱۶ در محل کتابخانه ساختمان شماره ۲ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی برگزار شد.

ابتدا دکتر حسینعلی قبادی، رئیس گروه زبان و ادبیات فارسی، خاطر نشان کردند که کتاب قلمرو تاریخ ادبی ایران در قلمرو زبان فارسی در این گروه از سوی دو داور بررسی و پس از بازبینی داورها در جلسه گروه جمعبندی نظر داوران استخراج و برای مولف ارسال شده است که مولف ضمن تشکر از بررسی های به عمل آمده درخواست کرده اند که در جلسه گروه به بررسی و نقد کتاب پاسخ بدهند. به همین منظور در حال حاضر در خدمت استاد محترم جناب آقای دکتر سید مهدی زرقانی هستیم که پس از قرائت جمعبندی نظر داوران، سخنرانی مؤلف محترم را خواهیم شنید. در ادامه ایشان امتیازات و کاستی های کتاب را به شرح زیر ارائه دادند.
امتیازات کتاب به لحاظ شکلی:

نثر کتاب روان و خوب است؛ البته گاهی به نثر ادبی نزدیک می شود.
کتاب خوب صحافی شده است.

۲۳۴ نقدنامه زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های باستانی

- در بیان امتیازات کتاب به لحاظ محتوایی موارد زیر را گفتند:
- در بخش اول کتاب مبانی نظری و مباحث مقدمات در حدود صد صفحه توضیح داده شده است.
 - در لابلای کتاب جداول و نمودارهای متعددی آورده شده است که فهم مطلب را آسان می‌کند.
 - محتوای کتاب با سرفصل‌های درس تاریخ ادبیات همخوانی دارد.
 - نویسنده برای نگارش کتاب اصلی‌ترین و مهم‌ترین کتاب‌های تاریخ ادبیات ایران و جهان را مرور کرده است؛ از این رو مطالب آن کاملاً روزآمد است.
 - نوآوری‌های فراوانی در کتاب دیده می‌شود. از جمله: استفاده از تئوری‌های نظریه‌پردازان برای تاریخ نگاری، تلاش برای ارائه نگاه کلی‌نگر به مجموعه تاریخ ادبیات ایران. اساس قرار دادن ژانرها برای طبقه بندی و تحلیل تاریخ ادبیات، توجه به موضوعاتی مثل ادب عامه و....
 - ترتیب ارائه مباحث منطقی است.
 - در این کتاب از معتبرترین منابع استفاده شده است.
 - یکی از مزایای کتاب نقد و آسیب شناسی تاریخ ادبیات نویسی در ایران است؛ که فصل دوم بخش اول کتاب به آن اختصاص دارد.
 - نقدها منصفانه است.
 - یکی از مزایای کتاب مسئله محور بودن آن است. نویسنده در صدد حل مسئله گسست تاریخ ادبی ایران در سه قرن اول هجری است.
 - توجه به نگاه کلی نگر و رویکرد جریان‌شناسانه، از نکات مثبت کتاب است.
 - لحاظ کردن بخشی از آثار ادبی که در ایران تولید شده‌اند. مثل شاخه تاریخ ادبیات عرب در دستگاه حکومتی علویان طبرستان (ص ۴۶۶ و ۴۴۷) و شاخه ادبیات عربی در ژانر تعلیمی-القائی (۴۶۶-۵۵۳).
 - تفکیک بحث چگونگی ظهور و تکوین پدیده‌های ادبی با تحوّل و تطوّر آنها در طول تاریخ از مباحث قابل توجه کتاب است.
- در مورد امتیازات کتاب به لحاظ محتوایی نیز به موارد زیر اشاره داشتند:

معرفی، نقد و بررسی کتاب تاریخ ادبی ایران و قلمرو ... ۲۳۵

- بعضی از جداول شماره‌گذاری نشده‌اند و یا عنوان ندارند. مثل جداول صفحات ۲۰۵ و ۵۴۳.

- در صفحه ۴۳۶ از نمودار با نام جدول یاد شده است.

- نویسنده تمایل دارد اصطلاحات نو و تعابیر تازه به کار ببرد و در این راه گاه سلیقه‌ای عمل می‌کند و از تعریف دقیق اصطلاحات در مجامع علمی فاصله می‌گیرد. مثل «فرامتن» که در زیرعنوان‌های اغلب فصل‌های کتاب به کار برده می‌شود. ر.ک: صفحه ۱۴۳

- فصل‌های کتاب عنوان‌های صریح و گویایی ندارد.

- کتاب از نظر مستندسازی نارسایی‌هایی دارد. از جمله اینکه ارجاع به صورت «به نقل از» در این کتاب فراوان دیده می‌شود. از منابع دست دوم استفاده شده است. در بعضی صفحات عباراتی داخل گیومه آمده است و بعد از آن ارجاعی نیامده است. ر.ک: ص ۱۵۲، ۱۶۹ و...
دکتر نیکوبخت در ادامه پیشنهادهایی را نیز که جمع‌بندی گروه بوده است را به شرح زیر خطاب به مولف کتاب بیان داشتند:

۱. افزودن بحث مفصل‌تری درباره منطق و ساختار کتاب برای چاپ‌های بعدی.

۲. تقویت جنبه‌های آموزشی اثر.

۳. رفع کاستی‌های یاد شده و نکاتی که دیگران در نقدهای مستقل نوشته‌اند.

ضمناً گروه این آمادگی را دارد در صورت تکمیل اثر در چاپ‌های بعدی این اثر گرانسنگ را به عنوان منبع درسی به شورای عالی برنامه ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری معرفی نماید.

در ادامه دکتر زرقانی توضیحاتی را به شرح زیر به سمع و نظر مخاطبان رساندند.
«اثر حاضر بر اساس نظریه «دگردیسی ژانرها»، تاریخ ادبی ایران را از روزگار باستان تا میانه قرن پنجم بررسی می‌کند. نظریه مرکزی کتاب این است که ژانرهای ادبی ایران پس از اسلام، دنباله طبیعی ادبیات ایران پیش از اسلام هستند که پس از عبور از مرحله «دگردیسی ژانرها»، به مثابه یک فرآیند، در صورت‌های تازه‌ای ظهور کرده‌اند. در این اثر سعی شده است که «مراحل»، «عوامل» و «نشانه‌های» این دگردیسی در خلال سه قرن نخستین اسلامی نشان داده شود.

۲۳۶ نقدنامه زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های باستانی

اهدافی که در این اثر دنبال می‌شود عبارت است از: تبیین رابطه ادبیات ایران پیش و پس از اسلام براساس نظریه «دگردیسی ژانرها»، مشخص کردن جریان‌های ادبی در دو شاخه نثر و شعر در هر دوره تاریخی، تقسیم‌بندی تاریخ ادبی ایران با اساس قرار دادن وضعیت ژانرها با توجه به عوامل برون‌متنی و درون‌متنی مؤثر بر جریان‌های ادبی، مشخص کردن کانون‌های ادبی در هر دوره تاریخی و تبیین وضعیت هر کانون در تاریخ ادبی، مشخص کردن چهره‌های شاخص هر کانون و وجوه شخصیتی هر چهره ادبی.

برای دستیابی به داده‌های لازم، سه‌دسته منابع مورد استفاده قرار گرفت. نخست منابع دست اول نوشته شده در قرون نخستین اسلامی که عمدتاً به زبان عربی بودند و یا دیوان‌های شاعران و آثار نویسندگان قرون نخستین اسلامی. دوم، منابع غربی جدید برای تبیین مبانی نظری که عمدتاً به زبان انگلیسی بوده است. سوم، منابع تحقیقی دسته دوم درباره تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام و قرون نخستین اسلامی. روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و داده‌ها با اساس قرار دادن نظریه دگردیسی ژانرها تحلیل شده است.

نتایج بحث:

ژانرهای ادبی ایران پس از اسلام دنباله طبیعی ژانرهای ادبی ایران پیش از اسلام است که پس از گذراندن «فرآیند دگردیسی ژانرها» در هیأت نوینی ظهور می‌کند. این پدیده ادبی که مهم‌ترین حادثه ادبی در تاریخ ادبی ایران قرون نخستین اسلامی است، در خلال سه قرن نخستین اسلامی و در نتیجه تالاقی مسالمت‌آمیز فرهنگ‌ها به وقوع پیوسته است. این تحقیق «مراحل»، «عوامل برون‌متنی و درون‌متنی»، «نشانه‌ها» و «نتایج» فرآیند دگردیسی ژانرها را در سه قرن نخستین اسلامی نشان می‌دهد.

پژوهش حاضر، جریان‌های ادبی ایران پیش و پس از اسلام تا میانه قرن پنجم و تطوّر آنها، کانون‌های ادبی مهم در هر دوره تاریخی، چهره‌های شاخص هر کانون و نقش هر کانون در تاریخ ادبی و وجوه متعدد شخصیت هنری شاعران و نویسندگان را معرفی می‌کند، به طوری که خواننده می‌تواند مراحل تکوین، تطور و احیاناً دگردیسی ژانرها را در هر دوره تاریخی و در طول دوره مورد بررسی ملاحظه کند.

معرفی، نقد و بررسی کتاب تاریخ ادبی ایران و قلمرو ... ۲۳۷

به‌طور خلاصه، «دگردیسی ژانرها»، «جریان شناسی ادبی»، «طبقه‌بندی ژانرهای ادبی ایران»، «کانون‌های ادبی و نقش هر کانون در بازه‌های زمانی مختلف» و «به رسمیت شناختن زوایای مختلف شخصیت هنرمندان» از مفاهیم نسبتاً تازه‌ای است که اثر حاضر، آنها را به‌طور گسترده وارد گفتمان تاریخ ادبی ایران می‌کند.

